

Karol Motyl

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

E-MAIL: k.motyl@ujd.edu.pl ORCID: 0000-0003-4203-6434

Antropocen: „egocen” czy „allocen”?

Szkic aksjologiczny faktycznych dawców szpiku kostnego

STRESZCZENIE

W kontekście kryzysu aksjologicznego, kultury nieufności i technicyzacji życia zastanawiające jest, jakie wartości będą charakterystyczne dla osób z istotnym doświadczeniem transgresyjnym, jakim jest oddanie szpiku kostnego niespokrewnionemu dawcy. Nasuwa się także pytanie, w jakim stopniu dawców będzie cechować koncentracja na sobie, a w jakim koncentracja na innych. Niniejszy artykuł przedstawia wyniki badań, w których udział wzięli faktyczni dawcy szpiku kostnego. Dokonałem próby określenia istotnych dla dawców wartości. Opis ten będzie sporządzony na podstawie danych uzyskanych z badania ankietowego, w którym udział wzięło 67 respondentów (50 kobiet i 17 mężczyzn). Analiza i interpretacja wyników, do których wykorzystuję kołowy model wartości S.W. Schwartz, będzie zmierzać do próby odpowiedzi na pytanie, czy dawców biorących udział w badaniach cechują wartości egocentryczne (koncentracja na sobie) czy allocentryczne (koncentracja na innych). Innymi słowy, czy faktyczni dawcy szpiku żyją w epoce „ego-”, czy „allocenu”.

SŁOWA KLUCZOWE: antropocen, wartości, dawcy szpiku kostnego, szkic aksjologiczny

Wprowadzenie¹

Celem artykułu jest przedstawienie wyników badań, w ramach których starałem się poznać wartości dominujące wśród dawców szpiku kostnego. Z tego względu w tytule używam pojęcia „szkicu aksjologicznego”, które rozumiem jako próbny, wstępny, roboczy i niepełny opis systemu wartości danej grupy, dlatego nie należy go traktować jako wyczerpującego i pełnego obrazu – „portretu aksjologicznego”. Szkic ten odnosi się do wartości ego- i allocentrycznych, na podstawie których konstruuje pojęcia „egocenu”

1 Serdecznie dziękuję za wszystkie życzliwe rozmowy i konsultacje dotyczące podjętej w tekście problematyki, które miały miejsce w ramach XXXVI Letniej Szkoły Młodych Pedagogów i Pedagożek im. Marii Dudzikowej, odbywającej się w dniach 10–15 września 2023 roku w Kielcach (Uniwersytet Jana Kochanowskiego). Szczególne podziękowania kieruję w stronę Kierowniczek Szkoły, prof. dr hab. Marii Czerepaniak-Walczak i dr hab. Ewy Bochno, prof. UZ, ale także do dr hab. Alicji Korzenieckiej-Bondar, prof. UwB, dr hab. Maksymiliana Chutorńskiego, prof. US, dr Colette Szczepaniak i mgr Edyty Halisty-Telus.

i „allocenu”. Jednak zanim wyjaśnię te terminy, chciałbym odnieść się do kategorii dla nich nadrzędnej, czyli do antropocenu.

„Antropocen” jest terminem najczęściej stosowanym do określenia obecnego geologicznego przedziału czasowego, w którym wiele warunków i procesów na Ziemi jest gwałtownie i głęboko zmienianych pod wpływem (druzgocącej) ludzkiej działalności. W tym kontekście wskazywany jest przede wszystkim rosnący wpływ człowieka na użytkowanie gruntów, ekosystemy, bioróżnorodność i wymieranie gatunków (Ptaszyńska, 2019). Pojęcie to jest jednak nieostre i wieloznaczne, dlatego A.L. Tsing, A.S. Mathews i N. Bubandt (2019) zaproponowali na gruncie antropologii kategorię „patchworkowego (niejednolitego, połatanego, pstrokatego) antropocenu”, która ma oddawać jego wielowymiarowy charakter. Inspirując się tym pomysłem, P. Szaj (2023) określił tę epokę mianem „antropocenu dyfrakcyjnego”, co ma podkreślić nachodzenie na siebie poszczególnych znaczeń – języków antropocenu – i fakt ich wzajemnych oddziaływań: wzmacniania lub osłabiania, rzucania na siebie nawzajem nowego światła czy produktywnego ich krzyżowania się. Tak jak światło białe składa się z wielobarwnego widma, którego pełny zakres nie jest dostrzegalny nieuzbrojonym okiem ludzkim, tak samo antropocen posiada złożone i wielowymiarowe widmo.

W obliczu takiej interpretacji nie dziwi przekonanie, że użyteczność terminu „antropocen” jedynie w geologii będzie niewielka. Termin ten może być jednak bardzo przydatny dla geografów ekonomicznych, planistów, działaczy ochrony przyrody, socjologów, filozofów itp. (Birkenmajer, 2012). Za B. Latourem można stwierdzić, że antropocen to podarunek badaczy z zakresu nauk ścisłych dla humanistów i przedstawicieli nauk społecznych (Latour, 2014). Ewa Bińczyk (2018), analizując ten termin, odwołuje się do filozofii, geologii, antropologii kulturowej czy socjologii. Stwierdza, że pojęcie to jest pomostem, który łączy nauki przyrodnicze z szeroko rozumianą humanistyką i naukami społecznymi. Badaczka przyznaje, że kategoria antropocenu oraz dyskusja z nią związana mają wyjątkowy potencjał filozoficzny oraz dyskursywny, odzwierciedlając równocześnie napięcia ostatnich dwóch niestabilnych dekad. Do takich kluczowych kategorii można zaliczyć m.in. pojęcia natury, człowieka, antropocentryzmu, sprawczości, historii, linearności, odpowiedzialności i in. Należy tu wymienić również kategorię wartości i norm. Jak zauważa W. Stróżewski (2002), obecnie jesteśmy świadkami degradacji świata i planowego niszczenia nie tylko środowiska przyrodniczego (świata natury), ale i tradycyjnych wartości (świata kultury). W tym kontekście nie można jednak mówić o upadku wartości. Zdaniem tego autora jest to tylko kryzys aksjologicznej struktury człowieka (wskaźnikiem którego jest degradacja

kultury i planowe niszczenie świata tradycyjnych wartości na rzecz powstawania i rozwoju nowych), ponieważ ten zatracił wrażliwość i smak wartości. To zjawisko (będące jedną z wielu warstw antropocenu) nasuwa pytanie: jak wygląda struktura aksjologiczna współczesnego człowieka?

Istotą antropocenu jako ery człowieka i jego cywilizacji jest możliwość przekraczania narzuconych przez naturę barier, poddawania przyrody kontroli i coraz większego panowania nad nią. Człowiek wraz z rozwojem technologii uniezależnia się od przyrody, nie jest już bowiem całkowicie bezsilny i zdany jedynie na łaskę naturalnych żywiołów. Próbuje uwolnić się on także od nękających go klęsk głodu, epidemii chorób oraz innych niedogodności losu, choć w przypadku niektórych problemów może to być jedynie złudzenie. Z jednej strony takie działania podkreślają sprawczość człowieka, co powoduje przesadne przekonanie o jego mocy, wielkości i dominacji (Francuz, 2018). Ludzie pokładają nadzieję w rozwoju nauki i ufają, że technologia będzie stale podnosić jakość ich życia. Z drugiej zaś smamy do czynienia z kryzysem zaufania do drugiego człowieka, z kulturą nieufności. Utrudnia ona komunikację, wzajemne wsparcie i współpracę. Brak zaufania znacznie utrudnia życie społeczne (Morbitzer, 2020). Dlatego w refleksjach i działaniach związanych z antropocenem nie należy porzucać człowieka (jako sprawcy kryzysów), lecz podkreślać jego rolę w kształtowaniu społecznych relacji. Obecnie wydaje się to możliwe przede wszystkim poprzez działania transgresyjne, w których konieczne i wskazane staje się przekraczanie (niedomkniętych) granic (Obrycka, 2020). Przykładem takich działań (łączyących rozwój nauki i technologii z transgresją) jest transplantacja narządów i tkanek u ludzi². Postęp techniczny pozwala na leczenie wielu chorób, poprawę jakości życia i przedłużanie czasu jego trwania, a działania transgresyjne są ważnym aspektem w pozyskiwaniu materiału do przeszczepu. W ten sposób dawcy przekraczają:

- granice własnego ciała (transgresja biologiczna), gdyż część ich organizmu będzie funkcjonowała w organizmie innego człowieka;
- granice dotychczasowych sposobów pomocy innym (transgresje altruistyczne), podstawą których są miłość, wolność (do) i odpowiedzialność, co może doprowadzić do krystalizacji lub zmiany w systemie wartości (Chmielińska, 2018);
- granice własnego „ja” poprzez pracę nad samym sobą: nad swoimi lękami, emocjami, postawami (Szewczyk, 2014).

2 W tekście odnoszę się tylko do wartości charakteryzujących faktycznych dawców szpiku kostnego (przeszczep *ex vivo*) dla biorcy niespokrewnionego.

Aspekt podkreślania człowieka i jego roli w kształtowaniu relacji społecznych uwidacznia społeczny wymiar antropocenu, tzn. ingerencji człowieka w świat społeczny, która uwarunkowana jest różnymi wartościami, różną poznawczą reprezentacją (przekonaniami) motywacyjnego, godnego pożądanego i ponadsytuacyjnego celu (Cieciuch i Schwartz, 2018), ponieważ, jak twierdzi Ewa Bińczyk (2018, s. 277), „epokę człowieka charakteryzują również wyraziste dylematy aksjologiczne”.

Należy zaznaczyć, że za terminem antropocenu stoi pojęcie antropocentryzmu (Markiewicz, 2018), a filozoficzny potencjał kategorii antropocenu Ewa Bińczyk (2018) identyfikuje dwojako: jako podważenie antropocentryzmu oraz problematyzację pojęcia natury. Maksymilian Chutorański (2020) za Ewą Bińczyk wyróżnia co najmniej cztery rodzaje antropocentryzmu, które na różne sposoby uprzywilejowują to, co ludzkie:

1. Antropocentryzm poznawczy głoszący, że w badaniu świata nie da się uniknąć ludzkiego punktu widzenia. Ludzka perspektywa i jej ograniczenia poznawcze umożliwiają ograniczony wachlarz możliwych sposobów rozumowania i wartościowania moralnego.
2. Antropocentryzm ontologiczny zakładający wyróżnione miejsce człowieka wśród innych bytów, gdyż jedynie ludzie zdolni są do posługiwania się rozumem, do refleksji i samoświadomości, a także jedynie ludzi cechuje moralność.
3. Antropocentryzm aksjologiczny, który stawia na szczycie wartości ludzi i ich dobrostan, podporządkowując wszystkie inne istnienia realizacji ludzkich interesów.
4. Antropocentryzm metodologiczny, obecny w podejściach teoretycznych i programach badawczych, które ignorują wpływ czynników pozaludzkich, skupiając się na sprawczości i roli ludzi.

To właśnie na bazie pojęć antropocenu społecznego i antropocentryzmu aksjologicznego konstruuje terminy „egocenu” i „allocenu”. „Egocen” rozumiem jako formę istnienia antropocenu, w której człowiek stawia na szczycie wartości swój własny dobrostan, podporządkowując wszystkie inne istnienia realizacji własnych interesów. Będzie on zatem tak kształtować relacje społeczne, aby pomagały one w realizowaniu celów egocentrycznych. Pojęcie to charakteryzuje się koncentracją na samym sobie poprzez utożsamianie się z wartościami egocentrycznymi.

„Allocen” rozumiem natomiast jako formę istnienia antropocenu, w której człowiek stawia na szczycie wartości dobrostan innych ludzi, podporządkowu-

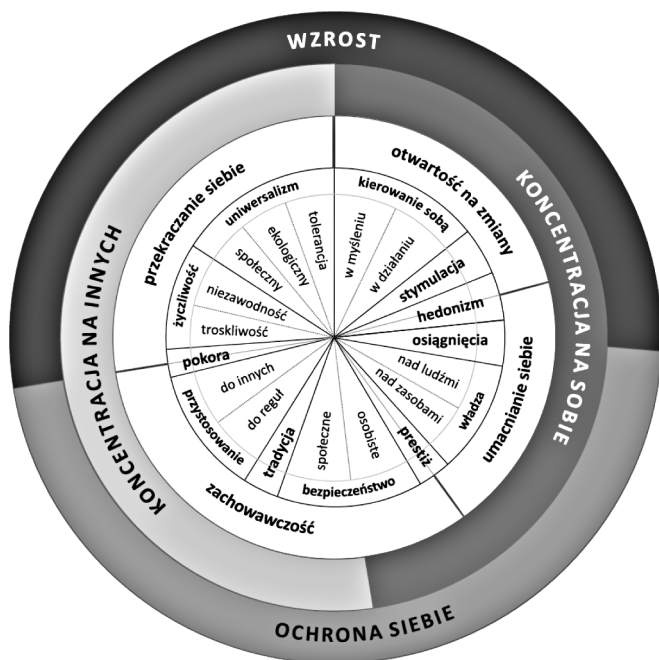
jąc wszystkie inne istnienia realizacji interesów drugiego człowieka. Będzie on tak kształtować relacje społeczne, aby pomagały one w realizowaniu celów allocentrycznych. Pojęcie to charakteryzuje się koncentracją na innych, przejawianą poprzez utożsamianie się z wartościami allocentrycznymi. Podstawą wyboru wartości charakterystycznych dla „ego-” i „allocenu” jest kołowy model wartości w ujęciu S. Schwartza, który scharakteryzuję w następnej części artykułu.

Pojęcie wartości i ich kołowa struktura w ujęciu Shaloma Schwartza

Wartości, będąc czymś niezwykle cennym dla człowieka, są zasadniczym elementem jego potrzeb i mają charakter obiektywny oraz uniwersalny (Świtała, 2019). Będąc w związku z pojęciem postaw, stanowią one fundament naszych myśli, emocji i zachowań, składając się na spójny system, który pozwala przetrwać człowiekowi i osiągnąć szczęście w życiu osobistym czy zawodowym. Wartości wzmacniają odporność na niepowodzenia życiowe oraz określają styl życia człowieka i jego stosunek do innych ludzi, pobudzają i kształtują świadomość, stymulują do działania, ukierunkowują i stabilizują rozwój (Dyczewski, 2001). Pojęcie wartości zostało wprowadzone do filozofii w XIX wieku za sprawą Rudolfa H. Lotzego i rozwinięte przez neokantowską szkołę badeńską w drugiej połowie XIX wieku. Na początku XX wieku pojęcie to było dalej rozwijane w związku z wyłonieniem się aksjologii (Kubalica, 2009). Wartością jest to, co ważne, warte wysiłku. To trwałe przekonanie, że dany sposób postępowania lub cel życiowy jest jednostkowo i społecznie bardziej atrakcyjny niż inne sposoby zachowań i cele życiowe. Wartości to normy i zasady postępowania, które umożliwiają rozwój człowieka oraz osiągnięcie satysfakcji życiowej (Dziewiecki, 1998). Wartości są obiektywne, działają na człowieka i do czegoś go zobowiązują, a będąc we wzajemnych relacjach, tworzą hierarchię (Tischner i Kłockowski, 2001). Jednakże Shalom Schwartz skonstruował koncepcję odmienną od hierarchicznego modelu wartości.

W jego ujęciu wartości definiowane są jako poznawcza reprezentacja (zwykle przekonanie) motywacyjnego, godnego pożądanego, ponadsytuacyjnego celu. Podstawowa teza tej teorii dotyczy dwóch cech struktury wartości: kontinuum i kołowości. Wartości tworzą kontinuum, a każdy jego podział na wydzielone, odrębne jednostki jest w jakimś stopniu arbitralny. Toteż możliwe są różne podziały kontinuum wartości na bardziej szczegółowe lub bardziej ogólne elementy. Kontinuum to ma charakter motywacyjny, co oznacza, że wartości usytuowane obok siebie są motywacyjnie podobne, w związku z czym mogą być realizowane w jednym działaniu. Struktura kontinuum łączy się jednak w tym modelu ze strukturą kołową, co oznacza, że wartości można rozłożyć na planie okręgu. Determinuje to drugą (obok podobieństwa

sąsiadujących wartości) zasadę niezgodności wartości przeciwległych, leżących po przeciwnej stronie koła. Niezgodność ta oznaczać będzie trudność lub niemożliwość jednoczesnej realizacji tych wartości w jednym działaniu oraz sprzeczne psychologiczne i realne konsekwencje ich realizacji. Trzeba również zaznaczyć, że kołowość opisywanej struktury wartości nie podważa ich hierarchicznego układu, gdyż kołowość i hierarchiczność stanowią inne poziomy analizy (Cieciuch, 2013; Cieciuch i Schwartz, 2018; Schwartz i Cieciuch, 2021). Graficzny model prezentujący ujęcie wartości według Schwartza prezentuje poniższy rysunek.

Rysunek 1. Koło wartości S. Schwartza w modelu zmodyfikowanym

Źródło: Cieciuch, 2013, s. 27.

Należy dodać, że rysunek 1 przedstawia koło wartości w wersji zmodyfikowanej, ponieważ pierwotnie (w swym klasycznym ujęciu) model ten definiował tylko dziesięć wartości. Modyfikacja polega na wprowadzeniu bardziej szczegółowego podziału kołowego kontinuum na dwiętnaście oddzielnych wartości oraz na akcentowaniu możliwości również innych podziałów, np. na cztery bardziej ogólne wartości: przekraczanie siebie, zachowawczość, umacnianie siebie oraz otwartość na zmiany. Podział kołowego kontinuum jest też możliwy na jeszcze szerzej zdefiniowane obszary: wartości otwartości i przekraczania siebie tworzą obszar wartości wzrostu i wartości wolnych od

lęku, podczas gdy wartości umacniania siebie i zachowawczości tworzą wartości ochrony siebie, unikania lęku i zagrożenia. Z kolei wartości przekraczania siebie i zachowawczości tworzą obszar wartości skoncentrowanych na innych, podczas gdy wartości umacniania siebie i otwartości tworzą obszar wartości skoncentrowanych na sobie (Cieciuch, 2013), co staje się podstawą teoretyczną do analizy wyników przeprowadzonych badań. Poniższa tabela charakteryzuje dziewiętnaście szczegółowych wartości umieszczonych na kołowym kontinuum Schwartza.

Tabela 1. Krótka charakterystyka wartości w modelu S. Schwartza

Lp.	Nazwa wartości	Charakterystyka
1.	Kierowanie sobą w myśleniu	niezależność myślenia, wolność w poszukiwaniu i wyborze własnych idei oraz rozwijaniu własnych umiejętności, kształtowanie własnego poglądu na świat
2.	Kierowanie sobą w działaniu	niezależność w podejmowaniu decyzji i realizacji wybranych przez siebie celów, wolność w wyborze działań
3.	Stymulacja	zmienność, nowość, podniecenie
4.	Hedonizm	przyjemność, zmysłowe zaspokojenie
5.	Osiągnięcia	osobisty sukces osiągnięty zgodnie ze społecznymi standardami
6.	Władza nad ludźmi	władza nad ludźmi, sprawowanie kontroli nad ludźmi
7.	Władza nad zasobami	władza nad zasobami, sprawowanie kontroli nad materialnymi i społecznymi zasobami
8.	Prestiż	podtrzymywanie i ochrona swojego publicznego wizerunku, status społeczny, unikanie upokorzenia
9.	Bezpieczeństwo osobiste	bezpieczeństwo w najbliższym, bezpośrednim otoczeniu
10.	Bezpieczeństwo społeczne	bezpieczeństwo i stabilność w społeczeństwie
11.	Przystosowanie do reguł	podporządkowanie się regułom, prawu (też formalnym wymaganiom osób sprawujących władzę)
12.	Przystosowanie o ludzi	unikanie krzywdzenia i denerwowania innych ludzi
13.	Tradycja	akceptacja i podtrzymywanie zwyczajów, idei i tradycji własnej kultury, religii lub rodziny, respekt w stosunku do tradycji
14.	Pokora	uznanie małej istotności swojego miejsca w świecie i historii
15.	Życzliwość–niezawodność	bycie niezawodnym, godnym zaufania członkiem grupy
16.	Życzliwość–troskliwość	troska o dobro innych członków grupy
17.	Uniwersalizm społeczny	dążenie do równości, sprawiedliwości i dobra wszystkich ludzi
18.	Uniwersalizm ekologiczny	ochrona środowiska naturalnego, ochrona przyrody
19.	Uniwersalizm–tolerancja	akceptacja i zrozumienie innych osób, różniących się od danej osoby

Źródło: Cieciuch, 2013; Cieciuch i Schwartz, 2018; Schwartz i Cieciuch 2021.

Odnosząc się do wcześniej opisanych konstruktów „egocenu” i „allocenu”, można je powiązać kolejno z wartościami z obszaru skoncentrowania na sobie oraz wartościami z obszaru skoncentrowania na innych (patrz: rysunek 1). Dlatego w przypadku „egocenu” dominującymi wartościami będą: kierowanie sobą w myśleniu oraz w działaniu, stymulacja, hedonizm, osiągnięcia, władza nad ludźmi oraz nad zasobami, prestiż i bezpieczeństwo osobiste. Natomiast „allocen” cechować będą wartości takie jak: bezpieczeństwo społeczne, przystosowanie do reguł oraz do ludzi, tradycja, pokora, życzliwość-niezawodność, życzliwość-troskliwość, uniwersalizm społeczny, uniwersalizm ekologiczny i uniwersalizm-tolerancja³.

Metoda

Portretowy Kwestionariusz Wartości (PVQ-RR) jest narzędziem badawczym skonstruowanym przez S. Schwartza i zaadaptowanym na grunt polski przez J. Ciecucha. Ma formę kwestionariusza ankiety, na który składa się 57 stwierdzeń. Każde stwierdzenie przyjmuje formę zdania opisującego inną osobę pod kątem celów, aspiracji lub pragnień, które uważa ona za ważne w życiu. Wszystkie stwierdzenia grupują się w 19 podskali (po trzy itemy na każdą z nich), z czego każda z podskali mierzy jedną z 19 wartości z kołowego modelu Schwartza. Respondenci porównują opisaną osobę ze sobą i oceniają, na ile jest ona do nich podobna. Ocena ta dokonywana jest na 6-stopniowej skali: 1 – zupełnie niepodobny do mnie; 2 – niepodobny do mnie; 3 – trochę podobny do mnie; 4 – średnio podobny do mnie; 5 – podobny do mnie; 6 – bardzo podobny do mnie. Skala odpowiedzi jest asymetryczna, z dwiema możliwościami zaznaczenia stopnia odmienności i czterema możliwościami określenia stopnia podobieństwami. Wskaźnikiem preferencji typu wartości jest średnia.

Dane zostały przeze mnie zebrane w miesiącach lipiec-grudzień 2023 roku za pośrednictwem kwestionariusza ankiety online, który wypełniło 67 osób – faktycznych dawczyń i dawców szpiku kostnego – w tym 50 kobiet i 17 mężczyzn. Dostęp do tak ekskluzywnej w sensie socjologicznym grupy był możliwy z racji mojego członkostwa w Klubie Dawcy Fundacji DKMS, zrzeszającego jedynie dawców faktycznych. Stąd pewność, że osoby bez doświadczenia donacyjnego nie brały udziału w badaniach.

3 Określenie dominacji jednego z tych dwóch obszarów aksjologicznych u osób biorących udział w badaniach było możliwe dzięki zastosowaniu Portretowego Kwestionariusza Wartości (PVQ-RR), na wykorzystanie którego zgodę otrzymałem od dr. hab. Jana Ciecucha, prof. ucz., autora jego polskiej adaptacji.

Analiza i interpretacja wyników, do których wykorzystam kołowy model wartości Schwartz, będzie zmierzać do próby odpowiedzi na następujące pytania:

1. Jakie wartości charakteryzują faktycznych dawców szpiku kostnego biorących udział w badaniu?
2. W jakim stopniu w „szkicu aksjologicznym” dawców biorących udział w badaniu występują wartości „egocenu” (koncentracja na sobie) i „allocenu” (koncentracja na innych)?
3. Jak wygląda struktura poszczególnych wartości zaliczonych do „egoce-nu” oraz do „allocenu” u osób biorących udział w badaniu?

Wyniki i wnioski

Osoby biorące udział w badaniu – jak już wcześniej wspomniałem – to faktyczne dawczynie i faktyczni dawcy szpiku kostnego zarejestrowani w Fundacji DKMS. Proces oddawania tej cennej tkanki oprócz swojego medycznego wymiaru jest także źródłem wielu doświadczeń o bardzo osobistym (a wręcz intymnym) charakterze (Motyl, 2022). Udział w tym działaniu może być pochodną preferowania i kierowania się w życiu różnymi wartościami oraz zaspokajania różnych potrzeb.

Analiza wyników uzyskanych w badaniu pozwala odpowiedzieć na pierwsze z postawionych pytań, tzn. określić wartości charakteryzujące faktycznych dawców szpiku kostnego biorących udział w badaniu. Zebrane dane uwidaczniają, że do najbardziej cenionych wartości wśród dawczyń i dawców należą: życzliwość-niezawodność (bycie niezawodnym, godnym zaufania członkiem grupy), życzliwość-troskliwość (troska o dobro innych członków grupy), kierowanie sobą w działaniu (niezależność w podejmowaniu decyzji i realizacji wybranych przez siebie celów, wolność w wyborze działań), uniwersalizm społeczny (dążenie do równości, sprawiedliwości i dobra wszystkich ludzi), kierowanie sobą w myśleniu (niezależność myślenia, wolność w poszukiwaniu i wyborze własnych idei oraz rozwijaniu własnych umiejętności, kształtowanie własnego poglądu na świat) oraz uniwersalizm-tolerancja (akceptacja i zrozumienie innych, różniących się osób). Do wartości, które są cenione w najmniejszym stopniu zaliczyć można: władzę nad ludźmi (sprawowanie kontroli nad ludźmi) i władzę nad zasobami (sprawowanie kontroli nad materialnymi i społecznymi zasobami). Taki rozkład preferencji wartości może być spowodowany samą specyfiką udziału w procesie transplantacji szpiku kostnego. Jako procedura ratująca życie nacechowana jest troską o zdrowie i życie chorego, wymaga troskliwości, zaufania i niezawodności od

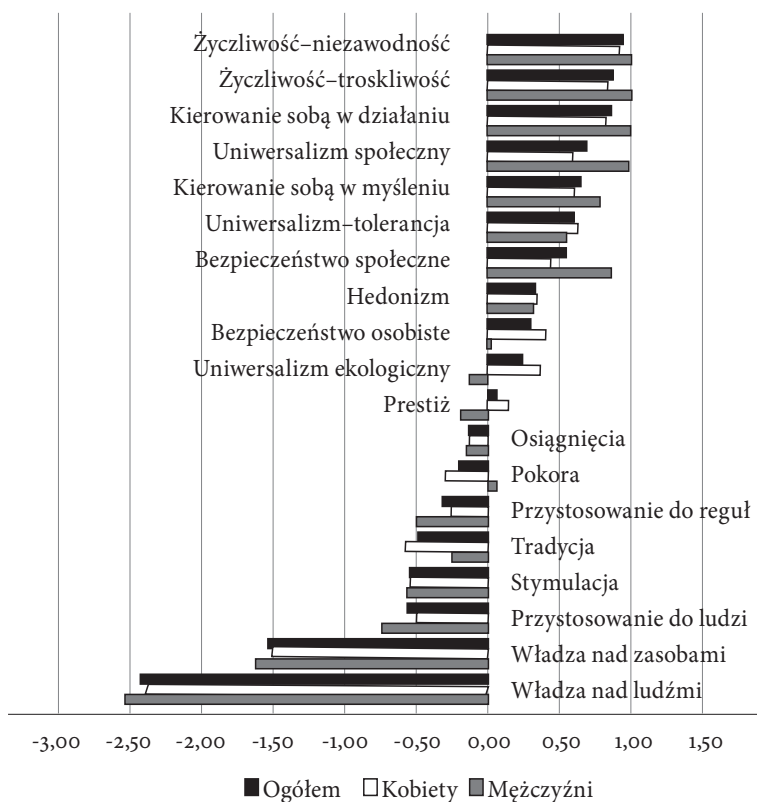
każdej osoby biorącej w niej udział (dawca, biorca, personel medyczny) oraz akceptacji, zrozumienia i tolerancji w stosunku do innych (ponieważ należy mieć świadomość, że komórki dawcy mogą trafić do chorego z innego kraju czy kręgu kulturowego, mającego inny kolor skóry, wyznającego inną religię i posiadającego inny światopogląd). Sama decyzja o oddaniu szpiku kostnego wymaga także niezależności w działaniu i myśleniu, co również widoczne jest w wynikach badania. Osoby biorące udział w badaniu najmniej cenią natomiast możliwość władzy, zarówno w znaczeniu sprawowania kontroli nad ludźmi, jak i nad zasobami materialnymi i społecznymi. Może to być związane ze świadomością, że posiadanie władzy nie daje gwarancji życia w zdrowiu, że nie ma się wystarczającej kontroli nad życiem i zdrowiem oraz że nie wszystkie zasoby dadzą się objąć nadzorem (szczególnie te, których nie można wytworzyć w sposób sztuczny, a które są niezbędne do życia, np. krew i szpik kostny). Wyniki uzyskane dla poszczególnych wartości w modelu kołowym S. Schwartza przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Wyniki pomiaru dla wszystkich wartości w kołowym modelu S. Schwartza

Wartość	Ogółem	Kobiety	Mężczyźni
Życzliwość–niezawodność	0,95	0,93	1,01
Życzliwość–troskliwość	0,89	0,85	1,01
Kierowanie sobą w działaniu	0,87	0,83	1,01
Uniwersalizm społeczny	0,70	0,60	0,99
Kierowanie sobą w myśleniu	0,66	0,61	0,79
Uniwersalizm–tolerancja	0,61	0,63	0,56
Bezpieczeństwo społeczne	0,55	0,45	0,87
Hedonizm	0,34	0,35	0,32
Bezpieczeństwo osobiste	0,31	0,41	0,03
Uniwersalizm ekologiczny	0,25	0,38	-0,13
Prestiż	0,07	0,15	-0,19
Osiągnięcia	-0,13	-0,13	-0,15
Pokora	-0,20	-0,29	0,07
Przystosowanie do reguł	-0,32	-0,25	-0,50
Tradycja	-0,49	-0,57	-0,25
Stymulacja	-0,55	-0,54	-0,56
Przystosowanie do ludzi	-0,56	-0,50	-0,74
Władza nad zasobami	-1,53	-1,50	-1,62
Władza nad ludźmi	-2,42	-2,38	-2,52

Źródło: opracowanie własne.

Analizując wyniki zawarte w tabeli 2 pod kątem płci osób biorących udział w badaniu, nie zauważyłem znacznych rozbieżności wśród wartości preferowanych przez kobiety i mężczyzn. Największą różnicę notuje się w preferencji uniwersalizmu ekologicznego w znaczeniu ochrony środowiska naturalnego (kobiety nadają tej wartości większe znaczenie niż mężczyźni) oraz bezpieczeństwa osobistego w rozumieniu bezpieczeństwa i stabilności w społeczeństwie (kobiety nadają tej wartości mniejsze znaczenie niż mężczyźni). Dla lepszego zobrazowania preferowanych wartości wyniki powyższej tabeli zilustrowałem na wykresie 1.

Wykres 1. Graficzna interpretacja wyników pomiaru dla wszystkich wartości w kołowym modelu S. Schwartza

Źródło: opracowanie własne.

Drugie pytanie, na które chciałbym znaleźć odpowiedź, dotyczy stopnia, w jakim u dawców biorących udział w badaniu występują wartości „ego-cenu” i „allocenu”. W tym celu w ramach wykorzystanego modelu Schwartza

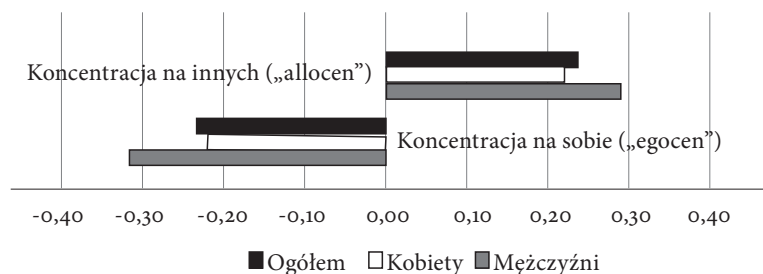
obliczyłem łączne liczbowe wskaźniki dla wartości składających się na koncentrację na sobie (co utożsamiałem z wartościami „egocenu”) oraz wartości tworzących obszar koncentracji na innych (co utożsamiałem z wartościami „allocenu”). Analiza wyników daje jednoznaczne rezultaty – wśród osób biorących udział w badaniu wartości „allocenu” są preferowane w istotnie większym stopniu niż „egocenu”. Prezentuje to poniższa tabela.

Tabela 3. Wyniki pomiaru dla wartości „egocenu” (koncentracja na sobie) i „allocenu” (koncentracja na innych)

	Koncentracja na sobie („egocen”)	Koncentracja na innych („allocen”)
Ogółem	-0,26	0,24
Kobiety	-0,25	0,22
Mężczyźni	-0,32	0,29

Źródło: opracowanie własne.

Co więcej, nie ma istotnych różnic w preferowanych wartościach, jeśli wziąć pod uwagę płeć badanych. Zarówno wartości „egocenu”, jak i „allocenu” charakteryzują w porównywalnym stopniu tak kobiety, jak i mężczyzn. Ilustruje to poniższy wykres.

Wykres 2. Graficzna interpretacja wyników pomiaru dla wartości egocentrycznych (koncentracja na sobie) i allocentrycznych (koncentracja na innych)

Źródło: opracowanie własne.

Takie łączne analizowanie wartości wydaje się jednak niewystarczające, dlatego należy poznać strukturę poszczególnych wartości zaliczonych do „egocenu” i „allocenu” u osób biorących udział w badaniu, odpowiadając tym samym na ostatnie pytanie sformułowane na początku artykułu. Jak omówiłem wcześniej, dawcy w najmniejszym stopniu utożsamiali się z wartościami władzy nad ludźmi i zasobami, które należą do „egocenu”. Wśród wartości

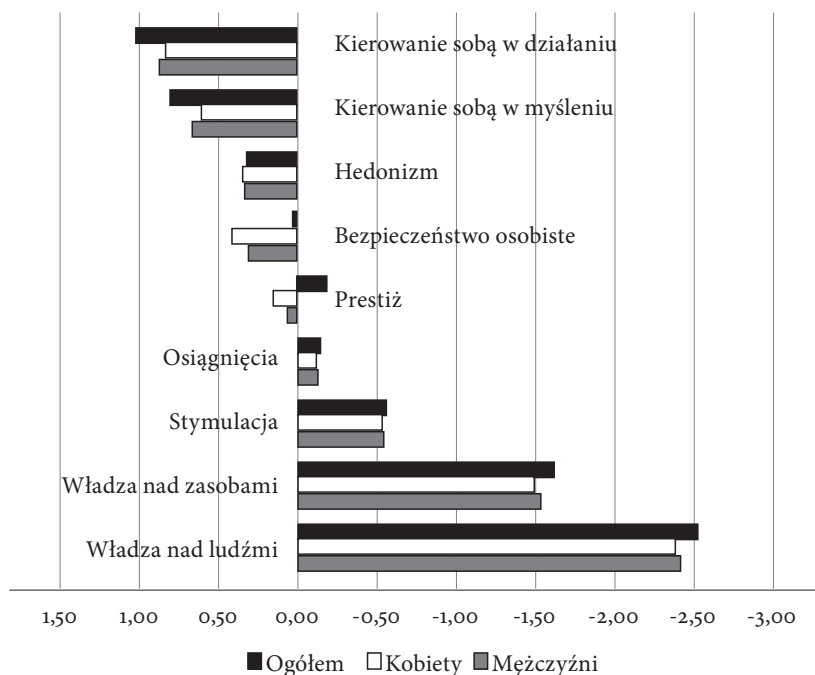
preferowanych w największym stopniu można natomiast zanotować kierowanie sobą w myśleniu działaniu, co również zostało już przeanalizowane. Dawców nie cechuje też wartość stymulacji (zmiennność, nowość, podniecenie), co wydaje się racjonalne w odniesieniu do medycznej procedury donacji, gdyż wszelkie nowe i szybko zmieniające się sytuacje w tym zakresie mogą wywoływać negatywne emocje. Wyniki przedstawia tabela 4.

Tabela 4. Wyniki pomiaru dla poszczególnych wartości „egocenu” (koncentracja na sobie)

	Ogółem	Kobiety	Mężczyźni
Kierowanie sobą w działaniu	0,87	0,83	1,01
Kierowanie sobą w myśleniu	0,66	0,61	0,79
Hedonizm	0,34	0,35	0,32
Bezpieczeństwo osobiste	0,31	0,41	0,03
Prestiż	0,07	0,15	-0,19
Osiągnięcia	-0,13	-0,13	-0,15
Stymulacja	-0,55	-0,54	-0,56
Władza nad zasobami	-1,53	-1,50	-1,62
Władza nad ludźmi	-2,42	-2,38	-2,52

Źródło: opracowanie własne.

Można również zauważyć, że u dawców istotne, choć nie najważniejsze, są hedonizm (przyjemność, zmysłowe zaspokojenie) oraz bezpieczeństwo osobiste (w najbliższym, bezpośrednim otoczeniu). Można to połączyć ze specyfiką zabiegu pobrania, która jako procedura medyczna wiąże się z ingerencją w ciało, co nie jest przyjemne i wiąże się ze stresem i niepokojem. Toteż dawcy mogą podkreślać znaczenie zmniejszenia napięcia i zaniepokojenia poprzez odnoszenie się do pewnych form hedonizmu. Wiąże się z tym także bezpieczeństwo osobiste, ponieważ, choć procedura donacji nie niesie ze sobą żadnego ryzyka dla dawcy, to dawcy mimo wszystko próbują zapewnić sobie w jakimś stopniu poczucie indywidualnej pewności. Jeśli wziąć pod uwagę zmienną, jaką jest płeć, tylko w zakresie bezpieczeństwa osobistego i prestiżu można zauważyć różnicę. Polega ona na tym, że mężczyźni przypisują mniejsze znaczenie tym wartościom niż kobiety. Może być to spowodowane społeczną stereotypową wizją męskości ukierunkowanej na podejmowanie ryzyka. Aby wpisać się w ten kanon, mężczyźni mogli wartości bezpieczeństwa osobistego przypisywać niższe wartości. Jeśli chodzi o prestiż, trudno wyjaśnić zanotowane różnice. Wydaje się, że istnieje potrzeba dodatkowych badań w celu eksplanacji tej kwestii. Preferowane wartości „egocenu” ilustruje poniższy wykres.

Wykres 3. Graficzna interpretacja wyników pomiaru dla poszczególnych wartości „egocenu” (koncentracja na sobie)

Źródło: opracowanie własne.

W odniesieniu do wartości składających się na „allocen” można zauważyć, że osoby biorące udział w badaniu w najmniejszym stopniu utożsamiają się z wartościami: przystosowania do ludzi (unikanie krzywdzenia i denerwowania innych ludzi) i do reguł (podporządkowanie się regułom, prawu, formalnym wymaganiom osób sprawujących władzę), tradycji (akceptacja i podtrzymywanie zwyczajów, idei i tradycji własnej kultury, religii lub rodziny, respekt w stosunku do tradycji) oraz pokory (uznanie małej istotności swojego miejsca w świecie i historii). Niski wynik dla wartości przystosowania się do ludzi i reguł może być związany z wysokim wskaźnikiem wartości kierowania sobą w działaniu i myśleniu. Wskazywać to może na dużą tendencję do niezależności wśród dawców. Udział w procesie donacji może być krytykowany przez różne osoby, być sprzeczny z przekonaniami osób bliskich i znaczących dla dawcy lub sprzeczny z dominującymi zwyczajami, kulturą czy religią. W związku z tym dawcy mogą napotkać na sytuację, w których muszą sprzeciwić się ludziom, regułom czy tradycji, aby móc kierować samymi sobą i być niezależnymi w myśleniu i działaniu. Z kolei niski

wskaźnik pokory może być spowodowany świadomością czynienia dobra, ratowania zdrowia i życia, swojej istotnej roli w procedurze transplantacji i w życiu biorcy. Najważniejszymi dla dawców wartościami koncentrującymi się na innych będą natomiast: życzliwość–niezawodność, życzliwość–troskliwość, uniwersalizm społeczny, uniwersalizm–tolerancja oraz bezpieczeństwo społeczne, które zostały już wcześniej przeanalizowane. Wyniki te były interpretowane wyżej, a ilustruje je poniższa tabela.

Tabela 5. Wyniki pomiaru dla poszczególnych wartości „allocenu” (koncentracja na innych)

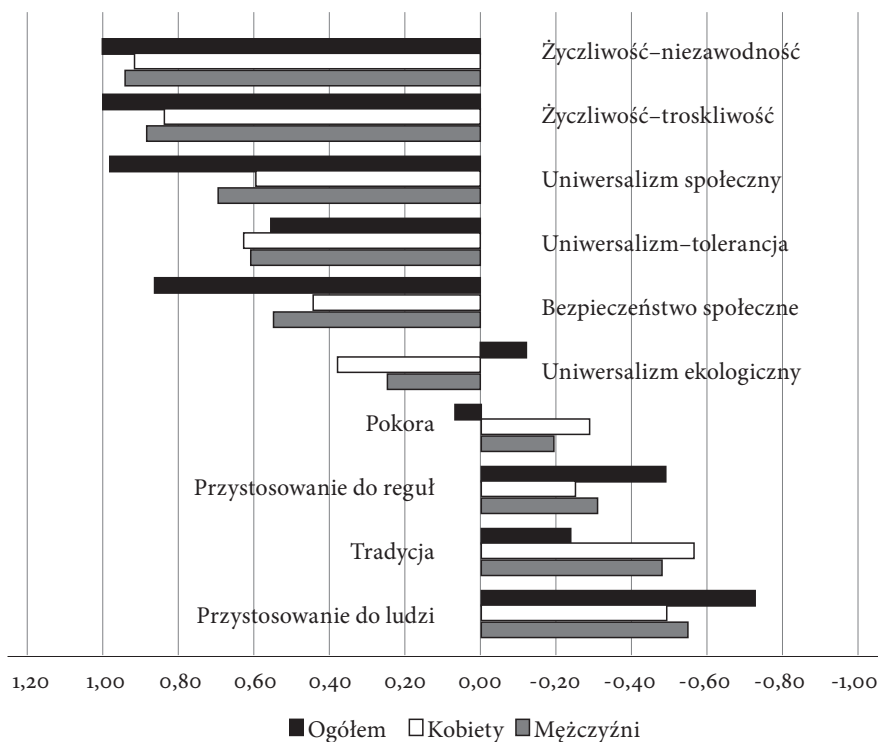
	Ogółem	Kobiety	Mężczyźni
Życzliwość–niezawodność	0,95	0,93	1,01
Życzliwość–troskliwość	0,89	0,85	1,01
Uniwersalizm społeczny	0,70	0,60	0,99
Uniwersalizm–tolerancja	0,61	0,63	0,56
Bezpieczeństwo społeczne	0,55	0,45	0,87
Uniwersalizm ekologiczny	0,25	0,38	-0,13
Pokora	-0,20	-0,29	0,07
Przystosowanie do reguł	-0,32	-0,25	-0,50
Tradycja	-0,49	-0,57	-0,25
Przystosowanie do ludzi	-0,56	-0,50	-0,74

Źródło: opracowanie własne.

Do istotnych różnic zdeterminowanych płcią osób biorących udział w badaniu należą wyniki wartości pokory (uznanie malej istotności swojego miejsca w świecie i historii) i uniwersalizmu ekologicznego (ochrona środowiska naturalnego, ochrona przyrody).

Analiza uzyskanych wyników ze względu na inne zmienne społeczno-demograficzne osób biorących udział w badaniu nie wykazała istotnych różnic w poszczególnych grupach. Do zmiennych tych należały: wiek (18–29 lat; 30 lat i więcej), miejsce zamieszkania (miejscowość do 100 tys. mieszkańców; miejscowość od 100 tys. mieszkańców), wykształcenie (wyższe; inne niż wyższe), metoda pobrania szpiku (z krwi obwodowej; z talerza kości biodrowej) oraz rok oddania szpiku kostnego (do 2019 r. – przed pandemią; od 2020 do 2022 – w czasie pandemii; od 2023 – po pandemii). Takie zdefiniowanie wartości zmiennych jest skutkiem udziału w badaniu 67 osób – taką grupę trudno podzielić na mniejsze, reprezentatywne podgrupy. Stanowiło to drugi powód rezygnacji z analizy wyników pod kątem wymienionych wyżej zmiennych. Należy również pamiętać, że w badaniu brało udział 17 mężczyzn, co również nie stanowi grupy reprezentatywnej, dlatego uzyskane wyniki odnoszące

jedynie do osób, które wypełniły kwestionariusz (bez szerszej generalizacji). Mam również świadomość, że przeprowadzone badania i poczynione analizy są jedynie pewnym przyczynkiem, a problematyka tego artykułu wymaga dalszych eksploracji na dużo szerszą skalę, w oparciu o zróżnicowane instrumentarium metodologiczne.

Wykres 4. Graficzna interpretacja wyników pomiaru dla poszczególnych wartości „allocenu” (koncentracja na innych)

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie przeprowadzonego badania można stwierdzić, że faktycznych dawców szpiku kostnego zdecydowanie cechują wartości, które przypisuję do „allocenu”. Do najważniejszych z nich należą: życzliwość–niezawodność, życzliwość–troskliwość, uniwersalizm społeczny i uniwersalizm–tolerancja. Wśród wartości „egocenu” najważniejsze dla dawców jest kierowanie sobą w działaniu i w myśleniu. Chciałbym zaznaczyć, że to, czy konkretna wartość jest ego- lub allocentryczna nie musi być jej obiektywnym wyznacznikiem. Ważne jest, jakie działania są przejawem danej wartości – np. bezpieczeństwo osobiste, które jest wartością skoncentrowaną na sobie (egocentryczną) może

de facto być realizowane dla dobra innych. W przypadku dawców skoncentrowanie na swoim własnym bezpieczeństwie, dobrostanie i zdrowiu jest kluczowym aspektem powodzenia procesu oddania szpiku. Innymi słowy dawca dbając o siebie, dba o innego człowieka.

W tym miejscu chciałbym postawić dwa pytania/problemy, które wyłoniły się z moich analiz. Skoro z badań wynika, że dawcy szpiku są zdolni do działań allocentrycznych w stosunku do innych ludzi to:

1. Czy istnieje analogia/czy można postawić tezę, że ludzie mogą dbać o przyrodę nie ze względu na egoistyczne motywy, ale w oparciu o koncentrację na innych?
2. Czy w kontekście faktycznych dawców szpiku kostnego można próbować odpowiedzieć na fundamentalne pytanie E. Fromma „mieć czy być?” w sposób mieć i być: mam ja, nie masz Ty; dam Tobie, żebyś miał, i będę miał i ja, i Ty?

BIBLIOGRAFIA

- Bińczyk, E. (2018). *Epoka człowieka. Retoryka i marazm antropocenu*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Birkenmajer, K. (2012). Antropocen – nowa epoka geologiczna? *Przegląd Geologiczny*, 60(11), 587–588.
- Chmielińska, A. (2018). Transgresja twórcza w procesie rozwoju osobistego. *Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne*, 2(7), 221–236.
- Chuturański, M. (2020). *Nie(tylko)ludzkie wymiary edukacji. W stronę pedagogiki nieantropocentrycznej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Cieciuch, J. (2013). Pomiar wartości w zmodyfikowanym modelu Shaloma Schwartza. *Psychologia Społeczna*, 8(24), 22–41.
- Cieciuch, J. i Schwartz, S.H. (2018). Pomiar wartości w kołowym modelu Schwartza. W: H. Gasiul (red.), *Metody badania emocji i motywacji* (s. 307–334). Difin.
- Dyczewski, L. (2001). Miejsce i funkcje wartości w kulturze. W: L. Dyczewski (red.), *Kultura w kręgu wartości* (s. 39). Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Dziewiecki, M. (1998). Wychowanie ku wartościom. *Wychowawca*, 9.
- Francuz, G. (2018). Pytanie o człowieka i jego miejsce w epoce antropocenu. *Humanistyka i Przyrodoznawstwo*, 24, 609–619.
- Kubalica, T. (2009). *Prymat rozumu praktycznego w logice. Teoria prawdy neokantowskiej szkoły badeńskiej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Latour, B. (2014). *Anthropology at the Time of Anthropocene – a Personal View of What is to Be Studied*. American Association of Anthropologists.
- Markiewicz, M. (2018). Nie-obecność denializmu klimatycznego w antropocenie. *Anthropos?*, 27, 230–239.
- Morbitzer, J. (2020). Edukacja w epoce współczesnych kryzysów. *Studia Edukacyjne*, 56, 7–26.
- Motyl, K. (2023). Czy to, co bliskie, można badać z daleka? Rozterki dotyczące wywiadów online z dawcami szpiku kostnego. *Parezja. Czasopismo Forum Młodych Pedagogów przy Komitecie Nauk Pedagogicznych PAN*, 1(19), 94–104. <https://doi.org/10.15290/parezja.2023.19.08>

- Obrycka, M. (2020). *W stronę posthumanizmu. O wychowaniu do humanitaryzmu międzygatunkowego*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Ptaszyńska, A. (2019). Antropocen, wielkie przyspieszenie i insektagedon. *Kosmos*, 68(4(325)), 553–560.
- Schwartz, S.H. i Ciecuch, J. (2021). Measuring the Refined Theory of Individual Values in 49 Cultural Groups: Psychometrics of the Revised Portrait Value Questionnaire. *Assessment*, 29(5), 1005–1019. <https://doi.org/10.1177/1073191121998760>
- Stróżewski, W. (2002). *O wielkości. Szkice z filozofii człowieka*. Znak.
- Szaj, P. (2023). O językach antropocenu – uwagi wstępne. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia Poetica, folia* 365, 11(2023), 3–19.
- Szewczyk, W. (2014). Transgresja – czy człowiek potrafi siebie przekraczać? *Teologia i Moralność*, 2(16), 155–165.
- Światała, I.M. (2019). Wychowanie do wartości w zmieniającym się świecie. *Studia Edukacyjne*, 52, 159–172. <https://doi.org/10.14746/se.2019.52.11>
- Tischner, J. i Kłoczowski, J.A., (2001). *Wobec wartości*. W drodze.
- Tsing, A.L., Mathews, A.S. i Bubandt, N. (2019). Patchy Anthropocene: Landscape Structure, Multispecies History, and the Retooling of Anthropology. *Current Anthropology*, 60, 186–197.

SUMMARY

Anthropocene: “Egocene” or “Alloocene”? Axiological Sketch of Actual Bone Marrow Donors

In the context of the axiological crisis, the culture of distrust and the technicalization of life, it is wondering, what values will be characteristic of people with a significant transgressive experience, such as donating bone marrow to an unrelated donor. The question arises: to what extent will donors be focused on themselves and focused on others? Therefore, the aim of the article is to present the results of research involving actual bone marrow donors. I made an attempt to determine the values that are important to donors. This description will be prepared on the basis of data obtained from a survey involving 67 respondents (50 women and 17 men). The analysis and interpretation of the results, for which I will use S. W. Schwartz’s circular value model, will attempt to answer the question whether donors participating in the research are characterized by egocentric values (concentration on themselves) or allocentric values (concentration on others). In other words, do actual bone marrow donors live in the “ego-” or the “Alloocene” era?

KEYWORDS: anthropocene, values, bone marrow donors, axiological sketch